dr hab. Marcin Majewski, prof. US
Katedra Archeologii
Instytut Historyczny
Uniwersytet Szczeciński

Ocena pracy doktorskiej magister Dominiki Leśniewskiej
***Późnośredniowieczne i wczesnonowożytne okucia końca pasa z badań archeologicznych na terenie Gdańska*, Gdańsk 2025**
ss. 472, 54 ryc., 4 tabele, 4 wykresy, fot. w katalogu,
napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Witolda Świętosławskiego

Wstęp

Późnośredniowieczne pasy od dawna budzą uwagę archeologów i historyków, jako jednego z ważnych akcesoriów dawnego ubioru. W pierwszym rzędzie były to pasy elit społecznych, takich jak władcy i rycerstwo. Dopiero później, w ramach intensyfikacji badań miejskich, zainteresowania skupiły się również na artefaktach pozyskiwanych w miastach. Archeolodzy skupiają się w swoich studiach przede wszystkim nad ich elementami: sprzączkami, aplikacjami, szlufkami i okuciami końca. Największa ilość publikowanych zabytków tego typu pochodzi z badań archeologicznych prowadzonych na terenie dzisiejszych Niemiec, Anglii i Niderlandów.

W polskim piśmiennictwie archeologicznym odnaleźć można monograficzne opracowania poświęcone elementom pasów pochodzącym z dużych miast. Warto tu wskazać przede wszystkim studia Jakuba Sawickiego dotyczące średniowiecznych i nowożytnych dodatków do strojów pozyskanych na Nowym Targu we Wrocławiu (*Medieval dress accesories from Nowy Targ Square in Wrocław. Catalogue of finds*, 2017) i Pradze (*Dress accesories from Prague, c. 1200-1800. Catalogue of finds*, 2021) oraz Anny Rybarczyk poświęcone pozostałościom odzieży i przedmiotom dopełniającym ubiór pochodzących z badań w Elblągu (*Odzież i akcesoria stroju w średniowiecznym Elblągu*, 2021). Przedstawiona do oceny dysertacja również dotyczy zabytków pozyskanych z dużego ośrodka miejskiego, który posiadał liczne kontakty zagraniczne poprzez swoje położenie i pełnione funkcje. Autorka przygotowała opracowanie poświęcone jednemu z elementów pasa, do których należy okucie jego końca. Rozprawa obejmuje chronologię zamykającą się w okresie pomiędzy XIV

Dokument zanonimizowany za pomocą UG DLP Anonimizator, 2026-11-05 14:41:26

a końcem XVI w., kiedy używano skórzanego pasa z aplikacjami zaopatrzonego w okucie jego końca.

Nasza kandydatka interesuje się elementami strojów od ponad dekady, czego śladem jest Jej praca magisterska poświęcona pierścionkom pochodzącym z gdańskich wykopalisk. Efektem rozszerzania tych zainteresowań są publikowane materiały w pracach zbiorowych poświęconych wynikom badań archeologicznych prowadzonych na zamku w Bezławkach, na dawnych działkach mieszczańskich przy ul. Jana z Kolna 11, ul. Chmielnej 73-74, ul. Grząskiej w Gdańsku oraz w Twierdzy Wisłoujście. Obecnie Daria Leśniewska ukierunkowała swoje studia na archeologię miejsc straceń, czego przykładem są publikacje wydane wespół z Kolegami pracującymi w ośrodku wrocławskim, najintensywniej rozwijającymi badania tego zagadnienia.

Opis formalny ocenianej pracy

Praca doktorska przedstawiona do oceny w formie wydruku komputerowego złożona została w jednej części. Zasadniczą partią pracy jest pięć rozdziałów, poprzedzonych wstępem i podsumowaniem. Następnie zestawiono spis tabel i wykresów, spis rycin, wykorzystaną literaturę oraz załączono obszerny katalog będący podstawą źródłową rozprawy.

Wstęp (s. 4-17) poświęcono charakterystyce tematu, stanowi badań nad tematyką końca pasa, celowi i zakresowi, a w tym chronologii, oraz układowi pracy. W pierwszej części (*Pas w późnym średniowieczu i wczesnej nowożytności*, s. 18-55) Autorka skupiła się na omówieniu roli pasa jako części garderoby w okresie późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności u przedstawicieli różnych stanów. Istotna w tej części jest relacja pasa do konkretnych ubiorów, które znamy nie tylko z opisów historycznych, ale przede wszystkim przedstawień ikonograficznych. Zwrócono uwagę na częste pomyłki pojawiające się w interpretacji materiałów pozyskiwanych w trakcie prac archeologicznych pomiędzy zapięciami pasów a zapięciami ksiąg. Podobne błędy dotyczą nie tylko tych elementów, ale również szeregu okuć i aplikacji, które zdobią zarówno pasy, jak i oprawy książkowe.

W drugim rozdziale (*Konteksty pozyskania źródeł*, s. 56-82) scharakteryzowano miejsca, z których pozyskano zabytki będące materiałem wyjściowym do badań podstawowych w charakteryzowanej pracy. Jest to 41 obszarów, gdzie wykonywano prace wykopaliskowe realizowane głównie przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, ale również pracownie prywatne. Najwięcej analizowanych artefaktów odkryto na terenie Wyspy Spichrzów.

W części trzeciej (*Typologia i terminologia*, s. 82-93) pochylono się nad zagadnieniem terminologii, która jak zauważyła nasza Kandydatka, nie jest dotychczas spójna i jednoznaczna.

Wciąż podstawowym dla badań średniowiecznych pasów jest dzieło Ilse Fingerlin, do którego odniósł się w polskim piśmiennictwie Krzysztof Wachowski i rozwinął je o obszar Śląska, Ziemi Lubuskiej i Czech. Doktorantka wskazała także na prace Jakuba Sawickiego i Ewy Trawickiej. Ponadto, co istotne, scharakteryzowała i przybliżyła zastosowaną przez siebie klasyfikację, dla której częściową podstawą stały się ustalenia Geoffa Egana i Frances Pritchard, uzyskane dzięki studiom nad zabytkami pochodzącymi z badań londyńskich.

Czwarta partia przedłożonej pracy (*Okucia końca pasa – analiza źródeł*, s. 93-223), będąca najobszerniejszym elementem przedstawionego do oceny dzieła, została poświęcona studiom nad obiektami będącymi podstawą źródłową pracy. Dokonano tam ich podziału pod względem surowcowym i techniki wykonania, a także przyjętej klasyfikacji, gdzie najważniejszymi z elementów opisu i podziału jest forma oraz dekoracja. Po dokonanej analizie Autorka podsumowała jej efekty, charakteryzując najważniejsze cechy kolekcji.

W rozdziale piątym (*Kto wykonywał okucia końca pasa? Wytwórczość okuć końca pasa w świetle dotychczasowych badań archeologicznych i źródeł pisanych*, s. 224-261) Doktorantka starała się odpowiedzieć na postawione przez siebie pytanie o wytwórczość okuć końca pasa. Scharakteryzowała ponadto odkrywane ślady metalowej działalności rzemieślniczej widocznej w wynikach badań archeologicznych, znanych ze źródeł historycznych, także z samego Gdańska oraz podjęła dyskusję o ewentualnych miejscach sprzedaży akcesoriów stroju.

W *Podsumowaniu* (s. 262-276) Kandydatka dokonała konkluzji w odniesieniu do uzyskanych w toku swoich studiów analiz. Co ważne uporządkowała opis formalny i klasyfikację prezentowanych w pracy zabytków, doprecyzowała zaproponowaną przez Autorów starszych opracowań chronologię, zawężając okres występowania poszczególnych typów okuć końca pasa.

Kolejno zamieściła spisy tabel, wykresów, rycin oraz wykorzystanej literatury i adresy stron internetowych (s. 262-298).

Załączony na końcu katalog obejmuje 516 haseł, gdzie kolejność zabytków ułożono biorąc pod uwagę miejsce ich odkrycia. Każdy z obiektów został zilustrowany, opisany i wydatowany zgodnie z kontekstem pozyskania oraz oceną Autorki pracy. Jest to doskonały przegląd źródeł będących zasadnicza podstawą ocenianego materiału.

Podział pracy nie budzi wątpliwości, może poza umieszczeniem spisów tabel wykresów, rycin i bibliografii, które należało umieścić na końcu. Przełożenie wykazu wykorzystanej literatury i stron internetowych do partii następującej po katalogu ułatwiłoby konfrontowanie przypisów zawartych w tekście i katalogu z pełnym zapisem bibliograficznym.

Podstawa źródłowa

Podstawą źródłową dysertacji jest zespół 516 okuć końca pasa, które pozyskano w trakcie prac wykopaliskowych prowadzonych w 41 lokalizacjach. Zasadnicza ich część była dotychczas niepublikowana. Autorka zestawiła te odkrycia w ramach historycznych dzielnic Gdańska, co zilustrowała na tzw. planie sztokholmskim miasta. Najwięcej okuć zebrano z Wyspy Spichrzów oraz obszaru położonego poza umocnieniami miasta. Pozyskano je w różnych kontekstach, przede wszystkim jednak o charakterze niwelacyjnym. Na podstawie zabranego materiału Autorka przedstawiła różnice i podobieństwa związane z rozmieszczeniem przedmiotów na różnych obszarach miasta, wskazując na takie wcześniejsze próby, których podjęli się wcześniej Małgorzata Grupa (dla tekstyliów wełnianych) i Bogdan Kościński (dla militariów).

Źródła zostały poddane analizie, której podstawą stały się przyjęte wcześniej terminy i określenia częściowo zaczerpnięte z klasyfikacji innych badaczy. Autorka jednak dokonała tutaj znacznej modyfikacji i przekazała swoje propozycje, które konsekwentnie stosowała w opisie. Podjęła studia nad surowcem i analizą procentową zawartości metali, czego wyniki przedstawiła w formie tabelarycznej. Mimo przeprowadzenia niewielkiej liczby prób, uzyskane z nich dane, stają się ważną podstawą do kolejnych studiów. Wszystkie wyodrębnione typy znalazły swoje odbicie w zestawionych tablicach, które w przejrzysty sposób pokazują ich podobieństwa i różnice. Refleksji poddano także występujące rodzaje dekoracji, które podzielono w klasyczny sposób na geometryczne, roślinne, zwierzęce, postaciowe oraz literowe i inskrypcyjne. Opisano wszystkie występujące dekoracje stosując często słownictwo typowe dla warsztatu historyka sztuki, co jest niezmiernie ważne przy interdyscyplinarnym podejściu warsztatowym archeologa czasów historycznych, który powinien czerpać z dokonań wielu dyscyplin celem jak najpełniejszej charakterystyki złożonych zagadnień okresu późnego średniowiecza i czasów nowożytnych. Choćby związanych z opisami przedmiotów.

Analiza treści pracy

Praca poddana ocenie została oparta na dość obszernym materiale źródłowym pochodzącym z badań archeologicznych prowadzonych w Gdańsku. O wielkiej roli tego ośrodka w czasach późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności nikogo nie trzeba przekonywać. W związku z tym odkrywane tam pozostałości kultury materialnej za każdym razem zachwycają i zmuszają do refleksji oraz pełnego zaangażowania przy jej opracowywaniu. Tego ostatniego zabrakło mi w zarysowanym we wstępie stanowi badań. Autorka dość szybko omówiła publikowane prace, których tematem przewodnim były pasy

i ich metalowe elementy, a w tym ich zakończenia. Wskazała na fundamentalną pracę Ilse Fingerlin, prace polskie publikowane głównie dla obszaru Śląska, dla Gdańska – co zrozumiałe, Elbląga, Niemiec (tylko praca Stefana Krabatha), Anglii i Niderlandów. Zupełnie niezrozumiałe jest natomiast niemal całkowite pominięcie opracowań z zabytkami pochodzącymi z badań archeologicznych prowadzonych w ośrodkach położonych na pobrzeżu Bałtyku lub wprost związanych z szeroką kulturą hanzeatycką, do której należał i sam Gdańsk. Myślę tu przede wszystkim o Lubece wraz z cała grupą miast, takich jak Wismar, Rostock, Stralsund, Greifswald, ale również ośrodkach położonych na obszarach duńskich i szwedzkich, gdzie m.in. publikacje z Göteborga, Gudhem oraz pozostałych miast hanzeatyckich zlokalizowanych bardziej na południe od Bałtyku, jak np. Soest, Lüneburg oraz wielu innych. Sporą literaturę posiada już archeologia późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności na Łotwie czy w Estonii. Fakt ten jest na tyle istotny, że w dalszej części pracy poświęconej analizie źródeł można było poddać obserwacji materiał gdański i wskazać bliższe kulturowo analogie niż Wyspy Brytyjskie. Jest to jednak dość powszechna tendencja, którą można zaobserwować we współczesnych studiach. Wynika ona zapewne z lepszej znajomości języka angielskiego niż niemieckiego, jednak prowadząca często na manowce lub daleko wykraczających poza przestrzeń wzajemnych, dawnych relacji, konkluzji.

Na podstawie wyników szerokiej kwerendy można było wprowadzić do pracy zmapowane występowanie wydzielonych typów okuć zakończenia pasa, które mogły się przyczynić do określenia i poznania lokalizacji pewnych wzorców na określonych obszarach. To natomiast byłoby pomocne w konkluzjach dotyczących miejsc ich wytwórczości czy pochodzenia.

Z kolei w poszukiwaniu analogii ikonograficznych Autorka powinna skierować się do miast, gdzie prowadzono cechową wytwórczość artystyczną w okresie późnego średniowiecza, która ma bogatą literaturę przedmiotu. Przede wszystkim do Lubeki i Hamburga, gdzie na licznie wytwarzanych nadstawach ołtarzowych odnajdziemy wiele podobieństw do odkrywanych w trakcie wykopalisk przedmiotów. Zarówno w rzeźbie, jak i w malarstwie tablicowym.

Mało docenionym źródłem ikonograficznym, gdzie pojawiają się pasy wraz z ich elementami, są przedstawienia rytowane na pieczęciach cechowych, które współcześnie znane są głównie z odcisków. Odwzorowania pasów występują przede wszystkim na pieczęciach cechu kaletników i paśników.

Z recenzenckiego obowiązku muszę wskazać również na drobne uchybienia wynikające z braku szczegółowej korekty. Poza nielicznymi literówkami zauważyć można stosowanie

słowa „ilość" wobec przedmiotów policzalnych, zamiast słowa „liczba". Do przeoczeń należy także fakt nie zawarcia w spisie literatury pozycji, na które Autorka powołuje się w pracy, np. Fritze Lindahl (1988). Bądź powtórzenia zapisu w spisie literatury: Krzysztof Maciej Kowalski (2020).

Konkluzja

Magister Dominika Leśniewska przedstawiła do oceny pracę poświęconą tematyce nieczęsto poruszanej w polskich publikacjach archeologicznych. Samodzielnie wydzieliła z około siedmiuset przedmiotów mogących stanowić zakończenie pasa 516 pewnych elementów, które kolejno poddała wnikliwej analizie. Nie tylko pod względem typologicznym, surowcowym, ale i znajdującej się na powierzchni dekoracji. W ramach zaczerpniętych ze starszych studiów podstaw klasyfikacji rozwinęła własne, wprowadzając podziały wynikające z opracowywanego materiału gdańskiego. Wyodrębniła kilka charakterystycznych grup zabytków co zostało odpowiednio udokumentowane i zilustrowane. Dzięki zebranym materiałom zestawiła katalog, który został przygotowany w sposób nie tylko rzeczowy i dokładny, ale również przejrzysty. Mimo nie w pełni wykorzystanej literatury dotyczącej zagadnienia, mam nadzieję, że podczas ewentualnego przygotowania publikacji na podstawie ocenianej pracy, Autorka postara się szerzej spojrzeć na temat badawczy w kontekście szeroko rozumianej kultury hanzeatyckiej i uzupełni te braki. Pomimo zawartych uwag dotyczących głównie charakterystyki stanu badań uważam, że praca doktorska została przygotowana w sposób dojrzały i konsekwentny. Jednym z najważniejszych jej atutów jest nie tylko zgromadzenie i charakterystyka materiałów źródłowych, ukazanych w kontekście archeologicznym, historycznym i ikonograficznym, ale uszczegółowienie klasyfikacji okuć końca pasa, udokumentowanie „trwania" poszczególnych rozwiązań formy i dekoracji oraz zawężenie chronologii poszczególnych typów.

Wskazane luki lub nakreślone szersze wątki nie mają wpływu na pozytywną ocenę dysertacji. Mam nadzieję, że Autorka pomimo obecnego wejścia w inne obszary badawcze archeologii pozostanie nadal wierna wcześniej obranym zainteresowaniom i będzie miała możliwość kontynuowania studiów nad tematem zawartym w pracy. W samych Gdańsku czeka jeszcze wiele do zrobienia choćby w kompleksowym podejściu do pasów i ich dekoracji. Przygotowana i poprawiona o uwagi recenzentów praca może stać się po publikacji ważnym głosem w dyskusji nad strojem i jego dopełnieniem w okresie późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności.

Recenzowana praca doktorska jak najbardziej odpowiada wymogom stawianym przez kandydatów do stopnia doktora w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie archeologia, zgodnie z art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2026 r. poz. 1362) i na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie pani magister Dominiki Leśniewskiej do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Szczecin, 28.10.2026